

Ulla Moilanen

Ihmisjäänteiden näytteilleasettamisen eettisyydestä museoissa

Etiikka tutkii moraalialia sekä oikean ja väärän toiminnan periaatteita. Arkeologisen aineiston kohdalla tarkasteltavaksi nousevat kysymykset etenkin ihmisjäänteiden arvokkaasta käsittelystä ja siitä, miten niitä saa tutkia, säilyttää tai asettaa näytteille, tai onko mikään näistä suositeltavaa. Eri puolilla maailmaa tutkijat ja museoviranomaiset käyvät aiheesta jatkuvasti keskustelua ja myös Suomessa kysymykset ihmisjäänteiden eettisestä käsittelystä ovat viime vuosina ajankohtaistuneet. Vastaukset vaihtelevat riippuen siitä, minkälaisista kulttuurisista, uskonnollista tai filosofisista näkökulmista niitä lähestytään. Lisäksi mukaan on tapauksesta riippuen luettava museologinen perspektiivi, tieteentekemiseen yleisesti liittyvät eettiset näkemykset ja alkuperäiskansoja koskevat seikat. Yhtä oikeaa vastausta eettisiin kysymyksiin ei voi antaa johtuen keskustelijoiden erilaisista henkilökohtaisista lähtökohdista.

Arkeologisia luita tutkivat arkeologit, osteologit tai luonnontieteilijät kohtaavat ihmisluiden käsittelyn ja tutkimuksen eri vaiheissa monia eettisiä haasteita, joiden helpottamiseksi Suomessa on parhaillaan tekeillä paikallisiin olosuhteisiin sopiva eettinen ohjeistus (työryhmä Maria Lahtinen, Heli Maijanen, Ulla Moilanen, Sirpa Niinimäki, Anni-Helena Ruotsala, Kati Salo ja Juha Tuukkanen). Tässä artikkelissa ei tarkastella työryhmän käsittelemiä painotuksia vaan lähinnä museoita ja näyttelynrakentajia koskevaa ihmisjäänteiden näytteille asettamista ja säilytystä.

Museokokoelmista poistaminen ja uudelleenhautaus

Ihmisjäänteiden käsittelyyn liittyvät eettiset vastuut ja velvollisuudet voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan: velvollisuus tieteelle, vastuu vainajaa kohtaan henkilönä, ja vastuu vainajan jälkeläisiä kohtaan.^[1] Jälkeläisyydellä ei välttämättä tarkoiteta geneettistä polveutumista vaan heimoyhteisyyttä, jota etenkin etniset vähemmistöt ovat painottaneet. Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Kanadassa alkuperäisasukkaiden konkreettisia jäänteitä tai niistä otettuja valokuvia ei saa asettaa näytteille.^[2] Suomessa erityisasemassa ovat puolestaan saamelaiset ja heille kuuluvat ihmisjäänteet.^[3]

Esihistoriallisia ihmisjäänteitä ei voi kohdella epäeettisemmin kuin historiallisen ajan vainajia. Jälkimmäisten kohdalla eettisimpänä toimintatapana on usein nähty uudelleenhautaus kristilliseen hautausmaahan. Myös näyttelyissä ja kokoelmien kartuttamisessa vedetään toisinaan raja historiallisen ja esihistoriallisen ajanjaksojen välille. Esimerkiksi Tanskan museoissa ei ole näytteillä reformaation jälkeisiä ihmisjäänteitä.^[4] Uudelleenhautausta voidaan selittää paitsi tunnetulla hautaustavalla, ajallisilla seikoilla ja henkilöiden mahdollisella tunnistettavuudella myös sillä, että katolilaisuudessa ihmisjäänteiden käsittely mm. reliikkeinä tai ossuaareihin keräämisinä on tutumpaa kuin protestanttisuudessa.^[5] Suomessa historiallisen ajan hautausmailta kaivettuja

aineistoja on sekä uudelleenhaudattu kaivausten jälkeen että sovittu säilytettäväksi tietyn ajanjakson verran ennen uudelleenhautausta.^[6]

Onko historiallisen ajan ihmisjäänteiden uudelleenhautaus kuitenkaan eettisin vaihtoehto? Voiko uudelleenhautausta perustella todennettavissa olevan hautaustavan perusteella, vai pitäisikö kysymyksessä huomioida myös haudatun näkemys, jonka selvittäminen on yleensä mahdotonta? Yleistysten tekeminen kristillisyyden merkityksestä viime vuosisatojen aikana eläneille ihmisille voi johtaa harhaan, sillä aikalaislähteiden perusteella 1600- ja 1700-luvun yksilöiden maailmankatsomus ja uskonnolliset käsitykset ovat olleet yllättävänkin kirjavia, ja lähteistä löytyy myös henkilöitä, joiden elämäkatsomus on lähennellyt ateismia.^[7]

Malin Masterton on esittänyt huolen, että uudelleenhautaus saattaa johtaa muinaisten epäoikeudenmukaisuuksien unohtamiseen sen sijaan, että mahdollisten uhrien tarina jatkuisi tuleville sukupolville.^[8] Mietittävänä on myös tutkijan velvollisuus tieteentekemiselle, etenkin jos tavoitteena on halu säilyttää tietoa tuleville sukupolville.^[9] Näkemysten mukaan ihmisjäänteiden säilytys perustuu menneisyyden ja siitä saatavan tiedon arvostamiseen. Säilytyksen ei myöskään tarvitse automaattisesti olla epäkunnioittavaa. Kati Salo ja Hanna Kivikero ovat keskustelleet artikkelissaan uudelleenhautauksen relevanssista suomalaisesta näkökulmasta.^[10]

Britanniassa eettiseen keskusteluun liittyvät myös uuspakanallisten uskontojen edustajien vaatimukset esihistoriallisten ihmisjäänteiden uudelleenhautauksesta.^[11] Ensimmäinen suomalainen uuspakanallinen yhteisö Karhun kansa sai virallisen aseman uskonnollisena yhdyskuntana helmikuussa 2014.^[12] Onko Suomessa tarpeellista varautua kaiken varalta tilanteeseen, jossa uuspakanalliset yhteisöt esittäisivät vaatimuksia esikristillisiin ihmisjäänteisiin liittyen?

Arkeologiset ihmisjäänteet näyttelyissä

Suomessa ihmisjäänteitä on esillä Kansallismuseossa, jossa esihistorian perusnäyttelyyn kuuluu kivikautinen Ahvenanmaan Jettbölestä löytynyt hautaus, rautakauden eri periodeille ajoittuvia poltto- ja ruumishautausten osia, sekä Levänluhdan lähteessä hyvin säilyneitä keskisen rautakauden ihmisluita. Kansallismuseolla ei vielä ole omaa virallista ohjeistusta ihmisjäänteiden esille asettamisesta, mutta Suomessa noudatetaan ICOMin Museotyön eettisiä sääntöjä, joista viimeisin suomenkielinen käännös on vuodelta 2005. Siinä ihmisjäänteitä käsitellään neljässä artiklassa (2.5; 3.7; 4.3 ja 4.4), joiden mukaan ihmisruumiin jäänteitä tulee hankkia kokoelmiin vain, jos ne voidaan säilyttää turvautusti ja kunnioittavasti. Jäänteitä tulee tutkia ammatillisten normien mukaisesti, ja aineiston alkuperä tulee huomioida siten, että etnisten tai uskonnollisten ryhmien etuja ja uskomuksia ei loukata. Aineiston säilyttämisen ja esittelemisen tulee olla järjestetty amatillisten vaatimusten mukaan ja otettava huomioon – mikäli esineiden alkuperä tunnetaan – sen yhteisön, etnisen tai uskonnollisen ryhmän edut ja uskomukset. Myös tahdikkuutta ja kaikille kansoille yhteisiä käsityksiä inhimillisestä arvokkuudesta kehoitetaan noudattamaan.

Isonkyrön Levänluhdan lähteestä löydettyjä keskisen rautakauden ihmisjäänteitä on esillä Suomen kansallismuseossa Helsingissä. (Kuva: [Wikimedia Commons](#))

Vainajaa kunnioittava kohtelu on kulttuurisidonnaista ja määriteltävissä erilaisten uskonnollisten ja sosiaalisten käytäntöjen kautta, joten mitä kauemmaksi ajassa mennään, sitä vaikeampi kunnioittavaa kohtelua on spesifioida.^[13] Miten siis esitellä esikristillistä hautausta edellä mainittujen normien mukaan? Tai voiko museonäyttelyyn rekonstruoitua hautausta pitää eettisesti korrektina?

Museossa ihmisjäänteille annetaan uusi konteksti, joka eroaa alkuperäisestä hautauksen merkityksestä.^[13] Ihmisjäänteet eivät kuitenkaan saa toimia kuriositeettina, vaan niiden täytyy olla osa kontekstia. Unohtumattomiin jääneiden rituaalien puuttuessa esihistoriallista käsitystä ihmisjäänteiden kunnioituksesta ei voi koskaan selvittää. Tästä syystä tieteellisen tutkimuksen voi nähdä ihmisyyttä kokonaisuudessaan hyödyttävänä ja siksi eettisimpänä vaihtoehtona ihmisjäänteiden kohtelulle.^[15]

Entä jos rautakautiset polttohautaustavat voisi tulkintojen perusteella liittää esi-isäkulttiin ja vainajien muistamiseen^[16], voisiko museonäyttelyssä ihmisjäänteiden vierellä seisahdumisen mieltää kollektiiviseksi muistamiseksi, mikä todennäköisesti vastaisi useiden menneiden yhteisöjen käsitystä vainajan ihmisarvoisesta huomioonottamisesta? Tulkintojen ongelma on kuitenkin se, etteivät ne koskaan kerro täyttä totuutta menneisyydestä.

Yksi museoiden tehtävistä on kulttuuriperinnön säilyttäminen sekä kokoelmien ylläpito uuden tiedon saamiseksi ja välittämiseksi. Jos autenttisten ihmisjäänteiden näyttelystä poistamiseen päädytään, voisi kysyä palveleeko ihmisjäänteiden ”piilottaminen katseilta” edellä mainittuja tavoitteita, vai onko ilmiö kytkettävissä nykyisin vallitsevaan käsitykseen kuolemasta etäisenä, kliinistettynä ja tabunomaisena asiana?^[17] Toisaalta kuolema ja siihen liittyvät asiat ovat jatkuvasti esillä mediassa ja kirjallisuudessa, ja niiden tunnustetaan kiinnostavan sekä akateemikkoja että maallikoita.^[18] Myös ihmisjäänteitä sisältävät näyttelyt keräävät yleensä runsaasti kävijöitä, mutta riittääkö suosio tai kävijän odottama autenttisuudesta perusteeksi ihmisjäänteiden esille asettamiselle? Yleensä vastaus on ei. Millä ihmisjäänteiden esittelyä näyttelyssä voi siis perustella?

Ihmisluiden näytteille asettaminen vaatii perusteet siitä, että ne ovat näyttelyn kannalta oleellisia. Tämä onnistuu esimerkiksi silloin, kun jäänteet kyetään yhdistämään opetukseen ja osallistumiseen.^[19] Suomen Kansallismuseon perusnäyttely vaatisi uudistamista ja vaikka ihmisjäänteitä ei mielestäni näyttelystä kannattaisi poistaa, niiden esille asettaminen vaatisi suurempaa ”ihmistämistä” ja parempaa sijoittamista esihistorian kontekstiin. Tätä voidaan perustella näkemyksellä, jonka mukaan eettisen kohtelun periaatteena on nähdä ihmisjäänteet joskus elossa olleina individuaaleina.^[20]

Ihmisjäänteiden näytteille asettamisen pohdintoihin nostankin mielestäni järkevän *Museum and Society*-lehdessä julkaistussa artikkelissa esitetyn ajatuksen, joka saattaisi ohjata eettistä keskustelua rakentavampaan suuntaan: eettisten pohdintojen oleellisin kysymys ei välttämättä ole se, tulisiko ihmisjäänteitä asettaa lainkaan näytteille, vaan *miten* näytteille asettaminen tulisi toteuttaa.^[21] Jos luurankojen näkeminen museonäyttelyissä on toiselle elämys ja toiselle vältettävä kokemus, voisiko ihmisjäänteitä sisältävä näyttely olla esimerkiksi rakennettu niin, että niiden, jotka eivät halua ihmisjäänteitä nähdä, ei sitä tarvitse tehdä?^[22] Entä miten painottaa jäänteiden ihmisyyttä akateemisen viileen lähestymistavan sijaan?

Kati Salo ja Hanna Kivikero ovat esittäneet kysymyksen mm. kasvorekonstruktioiden tarpeellisuudesta ja vainajien nimeämisestä näyttelyissä sekä huolen niihin liittyvästä haudan liiallisesta personifioinnista.^[23] Toisinaan tietynlaista ihmisjäänteiden personifiointia pidetään kuitenkin parhaana tapana käsittelytapana, sillä jäänteet itsessään voidaan nähdä pelkkinä objekteina, kun taas personifioinnin avulla lähestytään henkilöä, jolle jäänteet ovat kuuluneet. Personifiointi voisikin olla tavoiteltavaa, sillä jos ihmisjäänteet ymmärretään inhimillisinä, niiden kunnioitus kasvaa.^[24] Esimerkiksi kasvorekonstruktioita on pidetty parhaana tapana luihin liittyvänä inhimillisyyttä kasvattavana tekijänä.^[25]

Näytteilyitä koskevat eettiset ohjeistukset ovat mm. Iso-Britanniassa usein museokohtaisia, ja ne on tarkoituksella jätetty suppeiksi niiden tulkinnanvaraisuuden vuoksi. Parhaimmillaan ohjeistukset toimivatkin sovellettavina peruseriaatteina, joiden avulla voidaan välttää suurimmat karikot. On muistettava, että eettisissä puheenvuoroissa korostettu varovaisuus ja hienotunteisuus eivät poissulje ihmisjäänteiden opetuksellista ja tutkimuksellista näytteille asettamista.^[26] Näytteille asettamisessa tärkeimmiksi seikoiksi voisikin ideaalitalanteessa nostaa opetuksellisen ja tutkimuksellisen merkityksen niin, etteivät jäänteet aiheuta pahennusta kenellekään.

Kirjoittaja on FM ja arkeologian tohtorikoulutettava Turun yliopistossa. Hän tutkii hautaustapoja ja vainajien kohtelua hautausrituaaleissa, ja on myös mukana työryhmässä, joka parhaillaan laatii ihmisjäänteiden tutkimuksen eettistä ohjeistusta Suomessa.

Lähteet

- Alberti, S., Drew, R., Bienkowski, P., Chapman, M.J. 2009. Should we display the dead. *Museum and Society*, Nov. 2009. 7(3): 133-149.
- Andersen, L. 2010. [Exhibiting Human Remains in the Museum: A Discussion of Ethics and Museum Practice](#). MSTD 270: Final Research Paper.
- Brajer, I. 2010. [Human remains in museums](#). International Council of Museums- Theory and History of Conservation Working Group. Katsottu 3.3.2014.
- Brooks, M.M. & Rumsey, C. 2008. The Body in the Museum. Cassman, V., Odegaard,

N. & Powell, J. (eds.) *Human Remains: Guide for Museums and Academic Institutions*: 261-289. AltaMira Press, Lanham, MD.

Cassman, V. & Odegaard, N. 2008. Examination and Analysis Cassman, V., Odegaard, N. & Powell, J. (eds.) *Human Remains: Guide for Museums and Academic Institutions*: 49-52. AltaMira Press, Lanham, MD.

Cassman V., Odegaard N., Powell J. 2008. Introduction. Dealing with the Dead. Cassman, V., Odegaard, N. & Powell, J. (eds.) *Human Remains: Guide for Museums and Academic Institutions*: 1-4. AltaMira Press, Lanham, MD.

Howarth, G. 2007. *Death and Dying: A Sociological Introduction*. Polity Press, Cambridge.

[ICOM - Suomen komitea ry. Museotyön eettiset säännöt.](#)

James, K. 2009. *Death, Gender and Sexuality in Contemporary Adolescent Literature*. Routledge, New York.

[Karhun kansa saa vihkiä pariskuntia omilla rituaaleillaan – Katso, millaisia uskonnollisia yhdyskuntia Suomessa on Yle Uutiset](#). Viitattu 3.3.2014

Keskisarja, Teemu (2011). *Kyynelten kallio. Kertomuksia seksistä ja väkivallasta*. Siltala, Porvoo

[Masterton, Malin 2010. Duties to Past Persons. Moral Standing and Posthumous Interests of Old Human Remains. Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Medicine 557.](#)

McManamon, F. 2006. Policy and Practice in the Treatment of Archaeological Human Remains in North American Museum and Public Agency Collections. Lohman, J. & Goodnow, K. (eds.) *Human Remains & Museum Practice*: 48-59. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona.

Moshenska, G. 2009. The *reburial issue in Britain*. *Antiquity*, Vol. 83 Nr 321: 815-820.

[Page, K.M. 2011. The Significance of Human Remains in Museum Collections: Implications for Collections Management](#). Buffalo State, The State University of New York.

[Ranta, Helena 2011. Etiikka hautakaivauksilla. Salo, K. & Niukkanen, M. \(toim.\) Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät: 8-11. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22](#)

Salo, K. & Kivikero, H. 2010. Ihmisjäännösten käsittelyn etiikkaa. *Muinaistutkija* 2/2010: 20-27.

Sanders, K. 2009 *Bodies in the Bog*. The University of Chicago Press, Chicago.

[Sellevold, B. 2013. Ancient skeletons and ethical dilemmas. Fossheim, H. \(ed\). More than just bones. Ethics and research on human remains: 139-163](#). The Norwegian National Research Ethics Committees.

Wessman, A. 2010. *Death, Destruction and Commemoration : Tracing ritual activities in Finnish Late Iron Age cemeteries (AD 550-1150)*. Iskos 18, Helsinki.

Woodthorpe, K. 2010 Buried Bodies in an East London Cemetery: Re-visiting a Taboo. Maddrell, A. & Sidaway, J.D. (eds.). *Deathscapes. Spaces for Death, Dying, Mourning, and Remembrance*: 57-74. Ashgate Publishing Ltd., Farnham.

Åhrén, E. 2009. *Death, Modernity and the Body. Sweden 1870-1940*. University of Rochester Press, Rochester, N.Y.

1. Moshenska 2009..↑
2. McManamon 2006: 55.. ↑
3. mm. Ranta 2011..↑
4. Brajer 2010..↑
5. Sellevold 2013: 145. ↑
6. Salo & Kivikero 2010: 24 ↑
7. Keskisarja 2011: 249-250.↑
8. Masterton 2010: 53. ↑
9. mm. Moshenska 2009: 818.↑
10. Salo ja Kivikero 2010: 23.↑
11. Moshenska 2009. ↑
12. Yle Uutiset 5.2.2014. ↑
13. Brooks & Rumsey 2008: 265..↑
14. Brooks & Rumsey 2008: 261 ↑
15. Moshenska 2009: 819↑
16. mm. Wessman 2010.↑

17. ks. esim. Howarth 2007; Åhrén 2009; Woodthorpe 2010 [↑](#)
18. James 2009: 6-7 [↑](#)
19. vrt. esim. Andersen 2010: 10-11; Page 2011: 87 [↑](#)
20. Cassman et al. 2008: 1; Cassman & Odegaard 2008: 49. [↑](#)
21. Alberti et al. 2009: 144. [↑](#)
22. Salo & Kivikero 2010: 24. [↑](#)
23. Salo ja Kivikero 2010: 25 [↑](#)
24. Andersen 2010: 12. [↑](#)
25. Sanders 2009: 192-193. [↑](#)
26. Salo & Kivikero 2010: 25 [↑](#)